

Копаоник и околина

ПРЕГЛЕДНИ РАД

UDC 380.8:312(497.11)

Ратомир Н. Ђуровић
Generalexport, Београд

УТИЦАЈ САВРЕМЕНОГ ТУРИЗМА НА КУЛТУРНА И ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА КОПАОНИКА И ОКОЛИНЕ

Копаоник се налази у југозападном делу Србије, 270 km јужно од Београда. Његов масив захвата простор од 2756 km² и пружа се правцем северозапад-југоисток; његова дужина износи 83 km, а ширина 63 km. Он се простире између реке Ибра, Јошанице, горњег тока Расине, Топлице, Лаба и Косовско-метохијске котлине.

Копаоничко подручје једна је од богатијих планинских регија не само у СР Србији већ у Југославији са аспекта природних и људских потенцијала. Отуда је у историји овог подручја експлоатација природних ресурса основни мотив збивања у њему и око њега још од античког периода, када Рим почиње са експлоатацијом копаоничких руда (о чему сведочи "муниципијум ДД" у Сочаници - општина Лепосавић), преко рударства за време српске средњовековне државе (о чему сведоче многа шљакишта по целој територији високопланинске зоне Копаоник), па преко турског периода (када је збеговима извршено значајно насељавање висинских зона планине), до периода новије историје, када је од 1920. до 1940. експлоатација руда путем концесија препуштена Енглезима (Трепча, Бело брдо и др.), а експлоатација шума домаћим капиталистима (Јеличићи, Брус). У целом том раздобљу истовремено са експлоатацијом природних богатстава, експлоатисано је и становништво Копаоника обезређивањем његовог рада и производа.

Ожиљке ранијих периода експлоатације Копаоник и данас носи и лако их је уочити. Ни једна привредна активност, међутим, није подстакла укупни развој територије, јер су то увек били појединачни програми усмерени само на искоришћење природних богатстава планине, а никада комплексне акције развоја.

Наука похађа Копаоник 60-их година прошлог века у лику Јосифа Панчића и плејаде научних и стручних радника који проучавају ову планину до данашњег дана. Резултати рада ових прегалаца омогућују данас брже и ефикасније акције на развоју овог простора.

Туризам стидљиво куца на врата Копаоника од 30-их година овог века. Преко чланова Српског планинарског друштва и са променљивом срећом опстаје на овој планини, у веома скромном облику са скоро безначајним

ефектима до 70-их година, када започиње шира друштвена акција на комплексном сагледавању могућности развоја ове области, на чему се посебно ангажују Заједница за унапређивање развоја подручја Копаоник, Регионална привредна комора Краљево и ЈНА.

Нагли развој туризма почиње 80-их година ангажовањем РО Генералехрог, уз подршку Републике, СО Рашка и СО Брус, која дефинише програме и започиње изградњу комплексног савременог туристичког центра, чија је реализација још у току.

Земљотреси који су почели да погађају ову планину од 1980. године отворили су широј јавности, посредством телевизије, гудуре и беспућа Копаоника, да би се тек тада схватило у којим условима и изолацији живи део нашег народа, заборављен и препуштен самом себи и природној стихији.

Таква катастрофа и тако укупно стање ставили су пред друштво непосредне задатке на санацији, обнови и развоју овог угроженог и привредно заосталог подручја.

Основни проблеми неразвијености становништва, привреде и друштвеног стандарда на Копаонику су у следећем:

- на овом простору је много старачких домаћинстава, мада је то често привид, јер су млади на привременом раду у иностранству или су на раду у градовима, али би се под одређеним побољшаним животним условима радо вратили;

- повратници из иностранства (углавном млади људи) враћају се или су вољни да се врате, са знатним личним средствима, али им се не нуде готово никакви програми за улагање тих средстава, осим да направе "велику кућу" у свом селу. Проблем је што женска омладина не жели да се удаје на селу, па чак ни у "нову велику кућу";

- запослени ван свог села такође би се радо вратили кад би могли да обезбеде егзистенцију од рада у пољопривреди, што у садашњим условима није могуће. Зато се радије опредељују да буду лоше плаћени радници са минималним стандардом у граду него пољопривредници у нестабилним условима производње и пласмана;

- наравно, свему томе треба додати недостатак друштвеног, забавног и културног живота на селу што је уз уобичајене мотиве за одлазак младе генерације у град или иностранство, битан разлог што млади напуштају село;

- не треба посебно истицати шта значи задржавање младих на селу, а посебно шта би у процесу обнове и развоја значило задржавање људи који су стекли квалификације, радне и културне навике на раду у иностранству и колико би њихово знање светских језика допринело даљем развоју иностраног туризма на копаоничком подручју.

Какви су реални изгледи и могућности за отклањање таквог стања, шта може представљати реалну основу развоја копаоничког подручја, посебно са аспекта задржавања, па и повратка становништва на ову територију?

Једна од делатности која свакако може комплексно деловати на реализацију тог циља јесте туризам. Да бисмо сагледали основе за такву тврдњу, потребно је да се укратко осврнемо на најзначајније квалитете подручја са аспекта туризма, што су:

- висинска зона изнад 1000 m надморске висине до 2000 m надморске висине представља снежни појас са три до пет месеци снега годишње, која је значајан спортско-рекреативни полигон Србије. Капацитети те зоне износе преко 35.000 једновремених смучара;

- значајне шумске и пашњачке области очуване у изворном стању омогућиле су проглашење Националног парка Копаоник са већим бројем природних резервата и других објеката природних вредности;

- обиље термоминералних вода (Јошаничка бања, Куршумлијска бања, Пролом-бања, Брус итд.) значајни су здравствени али и термоенергетски потенцијали;

- значајни културни и историјски споменици и енергетско наслеђе у великом броју су заступљени на целој територији (Студеница итд.);

- погодна клима са више комплементарних климатских зона (медитеранске оазе у околини Ибра, брдска, планинска, субпланинска) са знатним бројем сунчаних дана (више од 200) и изузетним потенцијалом соларне енергије допуњује то богатство туристичких мотива.

Материјалну основу туризма на подручју Копаоника представљају појединачни угоститељски, леčiliшни и одмаралишни објекти у општинским и бањским местима, а у новије време Gexp Hotels, туристички центар "Копаоник", чија је изградња још у току, а који се налази у централној планинској зони Копаоника на висини од 1700 до 1850 m и са снежним покривачем од децембра до краја априла.

Природно је да је основна мотивација организације Gexp Копаоника заснована на економској заинтересованости пословања и даљег развоја туристичког центра и укупног туризма на копаоничком подручју. Тај интерес огледа се, поред осталог, у:

- стабилизацији становништва на територији, као основног носиоца свих радних и других активности, уз смањење и потпуно елиминисање емиграционих процеса у целини, а посебно смањење осипања радне снаге потребне туризму;

- стварању "амортизер" туристичких капацитета у селима која могу примити вишак тражње у сезони, уз довољну рентабилност сопственог пословања;

- заштити природне средине, а посебно територије Националног парка Копаоник, као битног ресурса туризма у целини.

Имајући на уму наведене интересе, јасно је да Gexp има основа за директно ангажовање и укључивање у све акције које ће се водити у смислу задржавања становништва на овој територији и економског јачања села.

Кад је реч о конкретном питању развоја сеоске економије, онда је приступ Gexpа усаглашен са циљевима које треба остварити у склопу развоја туризма. Зато циљ није у томе да се са што мање људи производе што већа количина хране, већ стварање стимулативних услова за живот и рад што већег броја људи, уз производњу хране и других производа високог квалитета, који ће афирмисати живот и рад у овој области и производе са овог подручја.

Производи народне радиности заснивали би се на сировинама са овог простора, у вези са природним условима и афинитетима становништва.

Туризам у селу одвијао би се смештајем у сопственом домаћинству, у пансиону или у одмаралиштима, а подразумевао би развој трговине, угоститељства и других пратећих служби у селу. При том би се отворио одговарајући број радних места или би се радило у сопственим објектима, а део становништва је већ запослен и запошљаваће се у туристичком центру као стални и сезонски радници (970).

Ако је лепота природе непресушни извор туризма, а развој села вакцина против депопулације, онда је тај спој лепоте и лека велика нада за Копаоник и његово подручје да поред лепоте поврати и очува своју младост.

На подручју Копаоника нагомилали су се демографски проблеми, који су до те мере велики да ће бити потребни изузетни напори друштва да се почну ефикасно решавати.

На првом су месту проблеми недовољног рађања. Они се намећу као врло тешки, јер је ниво репродукције далеко испод потребе замене становништва.

Ако би се постојеће тенденције наставиле, оне би угрозиле и онемогућиле виталне функције становништва у економској и социјалној сфери, а тиме би угрозиле и друштвену репродукцију у целини.

Миграција становништва је други важан демографски проблем. Она траје већ дуже од 20 година. Јавља се у свим општинама и на нивоу који знатно слаби снагу највиталнијих елемената популационог фактора. Миграција, каква је на подручју Копаоника, оштро деформише популациони развитак, који се нужно одражава на све друштвене области у којима постоји демографски фактор.

Недовољно рађање и миграција становништва, кад се истовремено јаве, као што је то случај на подручју Копаоника, представљају најнеповољнији варијетет демографског развитака. Он не само што проузрокује депопулацију и прекомерно старење становништва већ насталим поремећајима у старосној структури дугорочно делује на демографски развитак.

Чак и под најповољнијим околностима које претпостављају пораст рађања деце до нивоа прости репродукције становништва, као и заустављање миграција у свим општинама, а у појединим појаву миграције становништва, укупан број становника у 2015. години износио би 146.710, што би било приближно броју становника из 1981. године, када их је било 147.914. Дугогодишња демографска ерозија, коју су изазвали ниска плодност и велика миграција становништва, створила је изузетно неповољне услове у којима ће се остваривати демографски развитак у будућности.

Познато је да демографски развој у било којој регији подразумева и присуство женске радне снаге. Присуство женске радне снаге захтева да се поштују менталитет и психолошко опредељење жене у изради предмета народне радиности, којој је жена са села још увек окренута, а код које до пуног изражаја долази неколико фактора, који иначе нису важни у другим врстама производње. Ти фактори су историјски, културни и етнологијски, а у складу су са примењеном етиком регије.

Искуства са подручја Копаоника су веома оскудна, али се може констатовати да постоји велики број антиквитета дрвених предмета који се користе у домаћинству. Значи, постоји већ нека традиција коју би требало анализирати

и усмерити према тржишту, које можемо пронаћи не само на Копаонику већ и у целој земљи, као и ван ње, у иностранству.

Развој туризма и његов евидентан утицај на село мора се посматрати као компонента свеукупног друштвено-економског развоја Србије и копаоничке регије, што је од посебног интереса не само због објективних могућности да селско домаћинство оствари веће допунске приходе, већ, пре свега, због његовог много ширег социо-културног, цивилизацијског, демографског и антропо-еколошког значаја.

"Селсх" чини све да, у оквиру онога што може бити његов допринос у развоју подручја Копаоника, научно, стручно и друштвено верификује и да на основу тога уради један део обимног посла који стоји пред нашим друштвом и привредом, у вези са копаоничким подручјем. Селсх зна шта може да прати, да иницира и шта може да ефектира кроз пласман и кроз остваривање основног стратешког циља. То је у овом случају задржавање дела становништва на копаоничком подручју. Селсх је до сада, за протеклих неколико година, створио услове да непрекидно запосли више од 1000 људи са Копаоника. То је, с обзиром на то да су запослени млади људи, 1000 породица које egzистенцију остварују радом у Селсху.

Природне вредности Копаоника биле су довољне да се он прогласи Националним парком и да то постане једна нова и веома значајна туристичка зона. Међутим, поред природних вредности које ту постоје, на друштвеној заједници је да створи и неке допунске садржаје који би, с једне стране, сачували те природне вредности, а, са друге стране, створили нове мотиве који би привукли туристе и задржали их на овом простору.

Завршићу овај реферат са неколико реченица из властитог извештаја о Копаонику саопштеног на XXV међународном скупу туристичких новинара целог света: "Раскош Копаоника... је непоновљива. То је планина која љубитељима висина нуди обиље дарова природе:

- благе падине и сурове стрмине;

- бескрајне пашњаке и вечито зелене шуме, бистре потоке и лековите изворе, издашно сунце и дуготрајни снег. Подједнако је привлачан у бојама бујног пролећа, благог лета, шарене јесени или успаване зиме. Такав Копаоник постаје све ближи и приступачнији човеку.

Ова планина сунца и снега, са својим "конацима" и хотелима, жичарама и ски-лифтовима представља најлепши вид поштовања уметника према природним лепотама које га окружују.

Туризам као фактор повезивања југословенске па и светске привреде представља својеврсну дијалектику ових односа.

Та борба природе и привреде, тј. како сачувати еколошку равнотежу позитивно је разрешена на овом простору. Т. Ц. Копаоник је по цену скупе енергије (електричне) осигурао стабилну еколошку равнотежу, па се туризам у овом крају све више развија по мери човека.

Архитекте овог бисера у туризму Србије смишљено су поштовали еколошке законитости, просторну равнотежу и хармонију у односу на природу па је тако створена "нит" која развој туризма и екологију не супротставља, већ их повезује у настојању за укупно бољи живот човека".

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Група аутора, *Копаоник, Туристички савез Србије - Туристичка штампа*, Београд 1982.
2. Т. Д. Ђорђевић, *Рашка и околина*, Рашка 1987.
3. Р. Н. Ђуровић, *Један крај од Србије свсту на длану*, Genex - Информатор Но 66, Београд 1987.
4. С. Илић, *Копаоник, и могућности и перспективе развоја туризма*, Краљево 1984.
5. Kopaonik Mountain Resort, Published by Genex Public Relations, Beograd 1988.
6. *Просторни план подручја Копаоник*, Атеље за архитектуру и урбанизам, Београд 1968.
7. В. Смодлака, *Копаоник, људи и природа у нашим планинама*, Београд 1955.
8. *Туризам у развоју села Копаоника, Зборник саопштења и дискусија*, Београд 1986.
9. Усмена саопштења дипломираног инжењера архитектуре Слободана Митровића, директора Радне организације у оснивању Genex-Копаоник.

Ratomir N. Đurović

INFLUENCE OF CONTEMPORARY TOURISM ON FOLK CULTURE AND DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF KOPAONIK AND ITS SURROUNDING

The aim of the author was to demonstrate that the development of contemporary tourism on Kopaonik may have positive effects both on preserving its traditional culture, and on detaining demographic erosion started about two decades ago in all underdeveloped regions of Serbia.

Providing employment in its Tourist Centre for more than a thousand young people of the Kopaonik region, Genex has thus enabled them to support their families with what they earn at home, and consequently eliminated the need of emigrating abroad in search of work.

Through the ever increasing offer of cultural programs of the Tourist Centre, Genex has also brought about the revival of many autochthonous cultural forms, which certifies to the fact that modern tourism may influence directly both the development of the village economy and the preservation of the local traditional culture.